

ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ БАНКРУТСТВА В УКРАЇНІ

Поява та генезис правил про банкрутство пов'язана з об'єктивними потребами суспільства на тому чи іншому етапі його розвитку. При цьому кожному етапу розвитку суспільства відповідають ті правові приписи, що відображають стан відповідних суспільних відносин на даному етапі.

*Наприклад, у прадавньому суспільстві характерною рисою відповідальності за нездатність погасити свої боргові зобов'язання перед кредиторами було те, що виконання зобов'язань забезпечувалась **особою** самого боржника, його сім'єю та із цього ж джерела відбувалося стягнення.*

Довгі часи нездатність боржника розрахуватись по боргах розглядалось як кримінальне карне діяння. При цьому законодавець ставив своєю метою ліквідацію майна боржника та задоволення вимог кредиторів за рахунок коштів, отриманих від продажу майна боржника. Проте, використання такого механізму було достатнім до тих пір, поки суб'єктами банкрутства визнавалися виключно фізичні особи.

З поступовим розвитком соціально-економічних відносин та з набуттям домінуючий ролі суб'єктів, наділених статусом юридичної особи, характер відповідальності боржника зазнав суттєвих змін. Акцент з кримінально-правових сторін цього явища був переміщений законодавцем на користь вирішення завдань локалізації та мінімізації шкоди для учасників цих відносин, стабільності ринку та суспільства в цілому, а також мінімізації несприятливих наслідків банкрутства щодо самого боржника.

Загальновідомо, що таке правове явище, як банкрутство, його складові, притаманні йому категорії, мають свою власну історію, а становлення у сучасному вигляді банкрутства як правового явища, пройшло довгий і складний історичний шлях.

Початком періоду вирішальних змін, початком формування європейського торгового права та його складових, до яких зокрема відноситься і право банкрутства, дослідники вважають кінець XI сторіччя, коли перші

формалізовані норми торгового права та процесу були об'єднаними у збірники, які видавались наприклад в Італії, Франції, Англії, Голландії, Німеччині та інших країнах.

Містились норми торгового права й у Руській правді, у її багаточисленних редакціях, які без сумніву є складовою правової європейської культури.

Отже, Україна-Русь не залишилась осторонь процесу зародження торгового права та зокрема права банкрутства.

У законодавстві нашої країни тих часів, перш за все, увагу привертають положення, що спочатку містились у ст. 54 Руської правди Просторової редакції, а згодом перейшли до ст. 68 Карамзинської групи Просторової Руської Правди, згідно до яких, у випадку, якщо нездатність купця погасити свої боргові зобов'язання була безвинною та не залежала від його волі, коли, наприклад, товар боржника зазнавав шкоди від води, вогню або пограбування, то купцю-боржнику надавалась не тільки розстрочка у виплаті боргів, але в деяких випадках можливе було й повне звільнення такого роду боржників від сплати своїх боргів. Навіть у тих ситуаціях, коли купець впадав у стан неплатоспроможності з власної вини, зокрема, унаслідок його марнотратства або недбалості, він мав шанс домовитися з кредиторами на отримання відстрочки у погашенні своїх боргових зобов'язань.

Також, слід звернути увагу ще на одну статтю Руської Правди – статтю 69 Карамзинського списку. Аналіз приписів, що містились у названій статті дозволяє зробити висновок про диференціацію кредиторів в залежності від місця походження кредитора (іногородні кредитори, іноземні кредитори, місцеві кредитори) та ступеню пріоритетності задоволення їх вимог (у першу чергу задовольнялися вимоги князя, а потім вже інших кредиторів).

Наступний період правової регламентації відносин, пов'язаних з неплатоспроможністю боржника дуже точно охарактеризував професор Габриель Ф. Шершеневич: «вражаючим уявляється те явище, що чим більше віддаляється розвиток права від первісної епохи, тим слабше стають риси неспроможності. Найбільш ясні та докладні постанови містились у Руській

правді, тоді як до XVIII століття не залишилося вже майже і слідів конкурсного права. Якщо положення Руської Правди були достатніми для свого часу і за об'ємом відповідали загальній системі права, неможна теж саме сказати про новітній час, коли кредитні відносини розвинулись настільки, що без конкурсного законодавства неможливо вже було обійтись. А між тим лише у XIX сторіччі з'являється у нас конкурсний статут».

«На теренах східних та центральноукраїнських земель, що входили до складу Російської імперії, першим пам'ятником конкурсного права був Статут про банкрутів 1800 року», якому передували кілька законопроектів (1740, 1753, 1763, 1768 років), котрі, а особливо останній були покладені в основу названого Статуту.

Статут про банкрутів 1800 року містив: визначення банкрута; диференціював неспроможність на ту, що виникала через: нещастя, необачність або фальсифікацію; розрізняв торгову та неторгову неспроможність, критерієм яких виступала неоплатність; встановлював умови виникнення конкурсних відносин, регламентував збори кредиторів, строки для подання кредиторами своїх вимог, особливі правила щодо вимог кредиторів, забезпечених заставою майна боржника. Також Статут містив приписи щодо запобігання відкриттю судового провадження відносно банкрута у деяких визначених випадках.

19 століття в цілому характеризується значним прискоренням змін суспільно-економічних відносин як в середині Російської імперії (до складу якої входила значна частина сучасної України), так і за її межами. Все це вимагало суттєвих та невідкладних законодавчих змін. Активна законотворча діяльність у XIX сторіччі сприяла прийняттю Статуту про торгову неспроможність 1832 року, а також цілої низки, значних для регламентації відносин неспроможності законодавчих актів.

Статут про торгову неспроможність 1832 року розповсюджував свою дію лише на осіб торгового стану, ним було збережено поділ неспроможності на три види, критерієм банкрутства залишалась неоплатність. Серед його

положень заслуговують на увагу наступні: про недійсність правочинів боржника, про роди та розряди вимог кредиторів, про склад конкурсної маси тощо. Серед позитивних рис даного Статуту, слід відмітити також більш вдале та детальне унормування процесуальних відносин банкрутства.

У цей ж час з'являються перші ознаки появи нової професії - арбітражний керуючий (або конкурсний управляючий).

Перші норми про Кураторів, які обирались кредиторами, і в обов'язки яких входило керівництво роботою загальних зборів кредиторів, а також деякі функції по управлінню майном боржника з'явилися саме в Статуті про банкрутів 1800 року. В подальшому за Кураторами також закріплювалося право на визнання недійсними угод боржника і відмова від виконання поточних договорів. Деякі дослідники вважають, що саме введення посади Куратора було поза всяким сумнівом прогресивним кроком на шляху розвитку законодавства про банкрутство та дозволила більш ефективно задовольняти вимоги кредиторів..

Надалі, прийнятим в 1876 році рішенням Сенату, Куратор остаточно поступається місцем Присяжному опікунові. При цьому його статус конкретизується, і кардинально змінюється порядок призначення присяжного опікуна. Це право закріплюється виключно за судом. При призначенні присяжного опікуна суд вже не пов'язаний тільки колом осіб з числа кредиторів.: "...суд зупиняється у своєму виборі на особі, вказаної кредиторами, якщо ця особа представляється йому благонадійною. Проте суд має право Присяжного опікуна "замінити на власний вибір і усупереч бажанню кредиторів".

Таким чином, ближче до кінця 19 століття професія арбітражного керуючого починає мати ознаки, які властиві їй в теперішній час : арбітражний керуючий призначається судом, і може бути ним же і відсторонений. Окремо вказується про "благонадійність" присяжного опікуна, тобто володіння якостями, якими мають володіти і сучасні арбітражні керуючі.

Повернемося до історії.

В дослідженні доктора юридичних наук В'ячеслава Джуня зазначається, що «на західноукраїнських землях, які входили в 19 сторіччі до складу Австро-Угорської імперії питання неспроможності регламентувалися законодавчими актами цієї держави. На теренах Галичини і Буковини діяв конкурсний статут Австрії (або Ціслейтанії) 1868 року, який визначав правила щодо торгової, так і неторгової неспроможності. Доповненням до цього Статуту слугували Закони 1884 року, які визначали правила спростування угод, укладених неспроможним боржником, і процедуру конкурсу. На теренах Закарпаття діяв Закон Угорщини (або Транслейтанії) 1881 року».

За радянські часи, на початку ХХ сторіччя, спроба відновити конкурсне законодавство після революції була здійснена в період НЕПу.

У Цивільному Кодексі Української соціалістичної радянській республіки 1922 року містилось кілька статей, приписи яких унормовували відносини неспроможності. Згодом положення, присвячені регламентації неспроможності з'явилися і у Цивільному процесуальному Кодексі УСРР 1929 року.

Названі законодавчі акти відносили до суб'єктів неспроможності прості, повні, акціонерні товариства, кооперативи, державні підприємства, фізичних осіб; встановлювали умови та наслідки визнання зазначених осіб неспроможними. Ними було передбачено, що ініціювати провадження про неспроможність могли: боржник, кредитори, відповідне відомство, якому підпорядковувалось державне підприємство, суд та прокурор. До неплатоспроможного боржника могли бути застосовані: процедура оголошення боржника неспроможним з ліквідацією його майна, укладення мирової угоди, процедура «особливого управління» майном боржника, яка могла бути вжита лише до державних підприємств.

Проте, норми, які містились у названих Кодексах, носили декларативний характер, фактично справи такого роду не розглядались судами і відповідні положення про неспроможність не застосовувались.

Основними причинами такого становища було згорнення НЕПу, та встановлення безроздільної державної монополії.

Слід зазначити, що ці «мертві» норми збереглися у законодавстві до початку 60-х років минулого сторіччя, а потім, на тридцять років відносини неспроможності залишилися поза сферою правового регулювання.

Новітня історія банкрутства в Україні починається Після проголошення незалежності України у 1991 році, коли почався процес визначення державної політики у сфері відродження регулювання відносин банкрутства. Першою спробою стало прийняття 14 травня 1992 року Закону України «Про банкрутство», який таким чином поклав початок структурного формування нового нормативно-правового комплексу в законодавстві України».

Однак, після набрання зазначеним Законом чинності і застосуванням його положень на практиці стали очевидними їх недостатність та недосконалість. Таке становище можна було пояснити тим, що Закон України «Про банкрутство» був прийнятий у складний перехідний період. Він створювався за відсутністю реальної практики, у ньому не були відображені усталені правові традиції, що притаманні правовому регулюванню даного виду відносин. Законодавець не зміг врахувати зарубіжний досвід правового регулювання відносин банкрутства, а власного досвіду на той час ще і не мав.

Також важливо відмітити той факт, що Закон України «Про банкрутство» був складовою пакету приватизаційних документів. Останнє обумовило те, що в його основу була покладена **гіпертрофована прокредиторська концепція**, реалізація якої повинна була максимально спростити процес переходу прав власності на майнові об'єкти від держави до інших осіб. Таким чином, за часи дії першої редакції Закону України «Про банкрутство» 1992 року звернення до механізму ліквідації майна боржника було домінуючим. Найбільш широко цей механізм застосовувався як додатковий інструмент приватизації державних підприємств, який надавав можливість визнавати боржника банкрутом, не

дивлячись іноді на незначний розмір його заборгованості порівняно з вартістю його майна.

Вказані та інші недоліки стали причиною реформи законодавства про банкрутство.

Наступний – другий етап розвитку українського законодавства про банкрутство бере свій початок з червня 1999 року, коли була прийнята нова редакція Закону України «Про банкрутство», яка вже мала назву «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом».

Друга редакція Закону була, по суті, не лише абсолютно новим законом, але й безумовним кроком вперед в регулюванні відносин, що виникали у зв'язку з неплатоспроможністю боржника.

Переваги другої редакції Закону порівняно з його першою редакцією були безперечними. Це було пов'язано з тим, що пріоритетною метою правового регулювання було названо **відновлення платоспроможності боржника**. Зазначеним Законом була запроваджена більш ґрунтовна регламентація судової процедури санації та ліквідаційної процедури; введена судова процедура мирової угоди та передбачена можливість застосування до боржника позасудових процедур та заходів запобігання банкрутству, були передбачені особливості банкрутства окремих категорій суб'єктів підприємницької діяльності. До основних повноважень державного органу з питань банкрутства було віднесено здійснення державної політики щодо запобігання банкрутству. Значний масив норм був присвячений унормуванню провадження у справах про банкрутство.

Поряд з цим, слід звернути увагу на те, що хоч друга редакція Закону України від 1999 року була на той час значним кроком вперед, але він також мав значну кількість недоліків, які можна пояснити, по перше, тим, що розробники Закону не залучили до створення законодавчого акту достатнього кола вчених, суддів господарських судів, інших спеціалістів у галузі банкрутства, а по друге, тим, що даний Закон являв собою, по суті, фрагментарну копію положень раніше

прийнятого Закону Російської Федерації «Про неспроможність (банкрутство)» 1998 року.

До другої редакції Закону України від 1999 року вносились чимало змін та доповнень, але особливу увагу привертають ті, що були внесені Законом України **від 7 березня 2002 року**, зокрема: була проведена диференціація кредиторів на конкурсних, поточних, заставних, привілейованих (по заробітній платі, аліментах, авторській винагороді тощо); достатньо чітко окреслені повноваження арбітражного керуючого на всіх етапах процедури банкрутства й підстави його відповідальності; було запроваджені положення щодо відповідальності керівника боржника; встановлений порядок погашення боргу поточним і привілейованим кредиторам; були закріплені правила про погашення вимог запізнілих конкурсних кредиторів; встановлені підстави для визнання недійсними угод боржника, які були вчинені ним на шкоду собі або кредиторам; деталізації зазнали положення щодо особливостей банкрутства відсутнього боржника та особливості провадження санації боржника його керівником.

Проте, недосконалість другої редакції Закону України від 1999 року не могла бути подолана внесенням численних змін та доповнень до неї та потребувала радикального реформування законодавства, яке, по суті, відбулося

З прийняттям 22 грудня 2011 року нової редакції Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» **Почався третій етап** розвитку правової регламентації відносин банкрутства, **яким:**

було розширено та деталізовано правове регулювання заходів щодо запобіганню банкрутству

введено правове регулювання процедури санації, що могла проводитися **ДО порушення** провадження у справі про банкрутство

були реформовані положення, які визначають правовий статус забезпечених кредиторів;

були переглянути повноваження державного органу з питань банкрутства;

суттєвих змін зазнав правовий статус арбітражних керуючих, основні положення щодо регламентації якого були акумульовані у окремому VIII розділі;

вперше на законодавчому рівні у межах зазначеного VIII розділу було регламентоване правове становище саморегульованої всеукраїнської громадської організації арбітражних керуючих, визначені її функції та повноваження;

була зменшена тривалість проведення судових процедур, які могли застосовуються до боржника;

був введений новий порядок виявлення усіх кредиторів та осіб, які мали бажання взяти участь у санації боржника, шляхом офіційного оприлюднення оголошення про порушення справи про банкрутство на офіційному веб-сайті Вищого господарського суду України;

з'явився новий IV розділ, який регламентував продаж майна в провадженні у справі про банкрутство ;

новелою даного Закону була регламентація питань присвячених процедурам банкрутства, що пов'язані з іноземною процедурою банкрутства, у новому IX розділі .

була встановлена підсудність всіх справ у спорах за участю боржника до того суду, який розглядав справу про банкрутство

тощо.

У цілому третя редакція Закону про банкрутство мала прогресивне значення, Втім даний законодавчий акт також не був позбавлений суттєвих недоліків.

Варто погодитися з думкою доктора юридичних наук Андрія Бутирського, який зазначав, що основними недоліками цього Закону були: складний доступ до відкриття провадження у справі про банкрутство, що пов'язано з великим розміром безспірних кредиторських вимог, необхідних для порушення провадження у справі та обов'язковість відкриття виконавчого провадження щодо боржника; значний термін ліквідаційної процедури, на що впливає можливість тривалого оскарження проміжних судових рішень у справі про

банкрутство, гальмування процесу реалізації майна банкрута з боку забезпечених кредиторів та зарегульований порядок реалізації майна банкрута.

Найсучасніший період розвитку національного законодавства у сфері банкрутства, пов'язан з проведенням в Україні широкомасштабної реформи законодавства про банкрутство. Результатом цієї реформи стало прийняття Кодексу України з процедур банкрутства, який вступив в дію в жовтні 2019 року (далі за текстом – Кодекс).

В Пояснювальній записці до проекту КузПБ зазначено, що «реформу системи банкрутства визначено в Україні серед пріоритетних, зокрема, Стратегією сталого розвитку «Україна – 2020», Коаліційною угодою, Програмою діяльності Кабінету Міністрів України та Планом законодавчого забезпечення реформ в Україні. Відповідно до положень Плану передбачається досягти: вдосконалення процедур банкрутства, зменшення строків провадження у справах про банкрутство; забезпечення істотного поліпшення умов ведення бізнесу в Україні за тими напрямками, що враховуються Світовим банком та Міжнародною фінансовою корпорацією під час складання рейтингу «Doing Business», маючи за стратегічну мету входження України до провідної двадцятки країн світу за умовами ведення бізнесу; забезпечення рівних прав та можливостей для однакового захисту всіма кредиторами боржника своїх законних інтересів у процедурі банкрутства; зменшення можливості зловживань у процедурах банкрутства».

До основних новел КУзПБ відносяться:

- зміна критеріїв банкрутства;
- розширення кола осіб, що підпадають під дію законодавства про банкрутство;
- скорочення переліку окремих категорій боржників-юридичних осіб, стосовно яких передбачені особливості провадження у справах про банкрутство;
- скорочення термінів процедур банкрутства щодо боржників-юридичних осіб;

корегування моделі оскарження у процедурі банкрутства;

удосконалення процедури продажу майна боржника.

революційне запровадження правової регламентації відновлення платоспроможності боржника – фізичної особи, та його банкрутства.

та інші положення

Ознайомлення з Кодексом дає змогу констатувати зміну його моделі та цільової спрямованості по відношенню до боржників. **Відтак, новітнє вітчизняне законодавство має яскраво виражену прокредиторську спрямованість.**

Деякі новели КУЗПБ дійсно спрямовані на подолання тих недоліків та прогалин, які існували у законодавстві про банкрутство до його прийняття. Але завдяки Кодексу з'явилися і нові недоліки та прогалини. Багато експертів вважають, що ціла низка новел КУЗПБ може сприяти виникненню таких проблем, з якими раніше не стикалися ні боржник, ні кредитори, ні вітчизняна економіка. В зв'язку з чим актуальним є зміна та вдосконалення моделі новітнього законодавства про банкрутство, що запропонована КУЗПБ; вирішення проблеми досягнення належної якості законодавства про банкрутство, яка безпосередньо пов'язана з надійною правовою захищеністю та досягненням **саме** балансу інтересів **всіх** сторін та учасників відносин банкрутства.

Висновки.

Динамічність розвитку законодавства про банкрутство притаманно не лише національному законодавству України. Вона виступає характерною рисою генезису національних законодавств домінуючій більшості країн світу, у тому числі країн європейського правового простору. Це пов'язано з існуванням цілої низки економічних та політичних факторів, які постійно та безпосередньо впливають на стан правового регулювання відносин банкрутства у тій чи іншій країні.

Задля подальшого ефективного розвитку законотворчих процесів у сфері правового регулювання банкрутства зокрема, необхідним є як неупереджений аналіз нинішнього стану речей, так і погляд в минуле, з тим, щоб, здійснивши аналіз досягнень та прорахунків, які вже були, мати можливість використовувати або уникнути їх в майбутньому. Тому що значна кількість невирішених проблем вітчизняного законодавства про банкрутство виникала завдяки кожен раз революційному оновленню законодавства без належного урахування накопиченого досвіду і судової практики.

Національна теорія права банкрутства потребує подальших наукових розробок з метою створення нового концептуального підходу до реформування шляхом **вдосконалення** законодавства України про банкрутство.

ДЯКУЮ ЗА УВАГУ!